

Eigen Verantwoordelijkheid

Creativiteit

BELEID

REGELS

CONSUMENTEN

Duurzame Landbouw:
de praktijk onderweg

ALTERRA

WAGENINGEN UR

REFERAAT

Cino, B.J., 2004. Duurzame landbouw: de praktijk onderweg. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1005

Het realiseren van duurzame landbouw blijkt een lastig probleem. Naast beleid en onderzoek is de praktijk reeds geruime tijd bezig met een zoektocht naar duurzame landbouw.

In deze studie staan twee casussen centraal: de milieucoöperaties VEL&VANLA in Friesland en het Innovatieplatform Duurzame Meierij in Noord-Brabant. Deze worden beschreven vanuit de vijf invalshoeken waarom, wat, waar, hoeveel en hoe. De nadruk lag op de hoe-invalshoek: hoe bereik je een duurzame landbouw, wat is het transitieproces?

De belangrijkste boodschap vanuit de casussen: geef ons de richting, faciliteer ons en geef ons verantwoordelijkheid, dan boren wij onze mogelijkheden aan om die richting op te gaan.

Aan beleid en onderzoek de uitdaging om naast en met de praktijk de zoektocht voort te zetten.

Trefwoorden: duurzame landbouw, transitie, VEL&VANLA, Duurzame Meierij, verantwoordelijkheid

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door € 15,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 1005. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2004 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.

Tel.: (0317) 47 47 00; fax: (0317) 41 90 00; email: info@alterra.nl

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Dit project is uitgevoerd in het kader van het onderdeel Strategische Verkenningen Duurzame Landbouw binnen programma 385 'Milieuplanbureaufunctie'.

Projectnummer 230159.02

Inleiding
Vereniging Easternars Lânsdouwe & Vereniging Agrarisch Natuurb
er Aankarpspelen (VEL & VANLA)

Visie op duurzame landbouw (Wat

Ruimtelijke aspecten (Waar)

Afweging van kosten en baten (Hoeveel)

Transitiemanagement (Hoe)

Kanttekeningen

Innovatieplatform Duurzame Meierij (IDM)

Visie op duurzame landbouw (Wat)

Ruimtelijke aspecten (Waar)

Afweging van kosten en baten (Hoeveel)

Transitiemanagement (Hoe

Hoe, oplossingsrichtingen vanuit beide casussen

Kanttekeningen

Duurzame Landbouw: **de praktijk onderweg**

Kanttekening	Inhoud	3
Hoe, oplossingsrichtingen vanuit beide casussen	Samenvatting	4
Transitiemanagement (Hoe)	Summary	5
Afweging van kosten en baten (Hoeveel)	Woord vooraf	6
Ruimtelijke aspecten (Waar)	1 Inleiding	7
Visie op duurzame landbouw (Wat)	2 Vereniging Eastermars Lânsdouwe & Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Achtkarspelen (VEL & VANLA)	8
Innovatieplatform Duurzame Meierij (IDM)	2.1 Beschrijving	9
Kanttekeningen	2.2 Het probleem (Waarom)	10
Transitiemanagement (Hoe)	2.3 Visie op duurzame landbouw (Wat)	11
Afweging van kosten en baten (Hoeveel)	2.4 Ruimtelijke aspecten (Waar)	13
Ruimtelijke aspecten (Waar)	2.5 Afweging van kosten en baten (Hoeveel)	13
Visie op duurzame landbouw (Wat)	2.6 Transitiemanagement (Hoe)	14
Innovatieplatform Duurzame Meierij (IDM)	2.7 Kanttekeningen	18
Kanttekeningen	3 Innovatieplatform Duurzame Meierij (IDM)	19
Transitiemanagement (Hoe)	3.1 Beschrijving	19
Afweging van kosten en baten (Hoeveel)	3.2 Het probleem (waarom)	19
Ruimtelijke aspecten (Waar)	3.3 Visie op duurzame landbouw (Wat)	20
Visie op duurzame landbouw (Wat)	3.4 Ruimtelijke aspecten (Waar)	22
Ruimtelijke aspecten (Waar)	3.5 Afweging van kosten en baten (Hoeveel)	22
Visie op duurzame landbouw (Wat)	3.6 Transitiemanagement (Hoe)	23
Ruimtelijke aspecten (Waar)	3.7 Kanttekeningen	27
Visie op duurzame landbouw (Wat)	4 Hoe, oplossingsrichtingen vanuit beide casussen	29
Ruimtelijke aspecten (Waar)	5 Afsluitend	31
Visie op duurzame landbouw (Wat)	Geïnterviewden	33
Ruimtelijke aspecten (Waar)	Overige bronnen	34

Samenvatting

In de brochure "Een routekaart naar duurzame landbouw: wegen en kruispunten" wordt een denklijn uiteengezet waarlangs de zoektocht naar duurzame landbouw kan verlopen. De onderhavige studie heeft tot doel die denklijn te toetsen op bruikbaarheid in de praktijk. Uitgangspunt daarbij was dat ook de praktijk al bezig is met een zoektocht naar duurzame landbouw en dat daaruit geleerd kan en moet worden.

Twee casussen zijn bestudeerd, de milieucoöperaties VEL & VANLA in Friesland en het Innovatieplatform Duurzame Meierij (IDM) in Noord-Brabant. In de genoemde "routekaart" worden 5 invalshoeken gehanteerd: waarom, wat, waar, hoeveel en hoe. In deze studie heeft de nadruk gelegen op de hoe-invalshoek: hoe streeft de praktijk naar een duurzame landbouw.

VEL & VANLA streven naar een milieuvriendelijker melkveehouderij die actief werkt aan behoud van landschap en natuur. Ecologische en economische duurzaamheid moeten hand in hand gaan en de relatie met alle gebruikers van het gebied is belangrijk. Belemmeringen bij het streven naar duurzaamheid zitten volgens VEL & VANLA vooral in het beleid, en de uitvoering daarvan, in het huidige kennissysteem en in de betaling voor duurzame bedrijfsvoering.

Het IDM streeft naar een Duurzame Meierij, met een concentratie op het platteland. Het platform toetst daarbij projecten aan een model van Telos (Brabants Centrum voor Duurzaamheidsvraagstukken) waarin drie kapitalen centraal staan: ecologisch, sociaal-cultureel en economisch. Belemmeringen bij het streven naar duurzaamheid worden hier aangetroffen bij het beleid en de uitvoering daarvan, bij de betaling voor duurzame producten en in beeldvorming en houding ten aanzien van duurzaamheid bij stedelingen, consumenten en verschillende gebruikers van het gebied.

Vanuit beide casussen wordt het beleid uitgedaagd om richting aan te geven en goede randvoorwaarden te scheppen, maar vooral om verantwoordelijkheid neer te leggen in gebieden, bij lokale actoren. Kennisinstellingen alsook de aansturing en financiering van onderzoek moeten zich meer richten op kennisontwikkeling richting duurzaamheid en op maatwerk. Duurzame producten, inclusief diensten, moeten herkenbaar en afrekenbaar zijn op een manier waarbij consumenten de weg niet kwijt raken.

De hoe-vraag, tenslotte, blijkt niet te kunnen zonder een wie-vraag. Wie neemt op welk niveau het initiatief? Wie zorgt ervoor dat afgwingsmechanismen, naar de toekomst en naar elders, vermeden worden? Wie zorgt ervoor dat duurzame productie ook gepaard gaat aan duurzame consumptie?

Summary

In the booklet "Een routekaart naar duurzame landbouw: wegen en kruispunten" (A roadmap to sustainable agriculture: roads and crossings) a line of thought is elaborated which could guide the quest for sustainable agriculture. The present study is meant to test this line of thought for its practical use. Starting-point was the idea that practitioners have already started their own quest for sustainable agriculture and that their experiences would offer food for thought.

Two cases have been studied, the environmental co-operatives VEL & VANLA and the Innovatieplatform Duurzame Meierij (IDM, platform for a sustainable Meierij). In the aforementioned roadmap five dimensions are identified: why, what, where, how much and how. The present study has focused on the "how-dimension": how do practitioners strive for sustainable agriculture.

VEL & VANLA strive for a more environmentally friendly dairy farming that actively integrates nature conservation and landscape management. Ecological and economical sustainability should go hand in hand and the relationship with the other stakeholders in the area is thought to be important. Obstacles in the quest for sustainability, according to VEL & VANLA, are mainly found at the level of policy and its implementation, in the present knowledge system and in the remuneration for sustainable farm management.

The IDM strives for a sustainable Meierij (Duurzame Meierij), with a focus on the rural areas. The platform checks projects using a model developed by Telos (Brabants Centre for Sustainability Issues) and in which three forms of capital are central: ecological, social-cultural and economical. Obstacles in the quest for sustainability, according to IDM, are mainly found at the level of policy and its implementation, in the price setting for sustainable products and in the perception and attitude regarding sustainability amongst urbanites, consumers and the different stakeholders of the area.

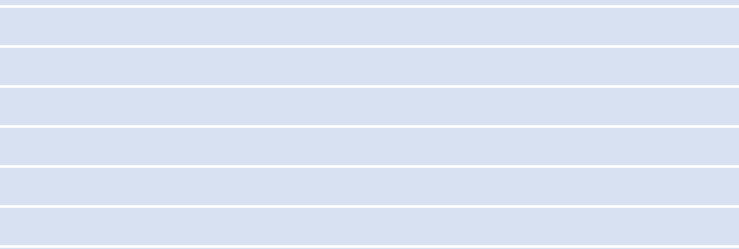
Both cases are challenging policy makers to better define orientations, to create better preconditions, but above all to give more responsibility to the local areas and the local actors. Knowledge institutes as well as the funding mechanisms of research have to orientate themselves more on knowledge development for sustainability and on tailor made information. Sustainable products, including services, have to be labelled and charged for in such a way that consumers don't get lost.

The "how-dimension" turns out to require a "who-dimension" in addition. Who takes the initiative and at which level? Who sees to it that the interests of future generations and of people elsewhere are taken into account? Who sees to it that sustainable production is associated with sustainable consumption?

Woord vooraf

Deze studie is uitgevoerd in het kader van het onderdeel Strategische Verkenningen Duurzame Landbouw van LNV-onderzoeksprogramma "Milieuplanbureau functie", dat aangestuurd wordt door een begeleidingscommissie met leden vanuit de ministeries van LNV en VROM, vanuit het RIVM (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu) en vanuit het Expertisecentrum LNV. Tussenresultaten van onderhavige studie zijn gepresenteerd aan die begeleidingscommissie.

Martien van Bavel van het LEI (Landbouweconomisch Instituut) heeft meegedaan aan enkele interviews en Hugo van der Meer van het PRI (Plant Research International) heeft commentaar op eerdere versies geleverd.

1 Inleiding

In de brochure "Een routekaart naar duurzame landbouw: wegen en kruispunten (ALTERRA, 2003) is sprake van de alom verspreide opvatting dat de landbouw moet veranderen richting een meer duurzame landbouw. Vervolgens wordt een denklijn uiteen gezet waarlangs de zoektocht naar een duurzame landbouw kan verlopen. Voor deze studie was het uitgangspunt dat ook de praktijk al bezig is met een zoektocht naar duurzame landbouw en dat daaruit geleerd kan en moet worden voor het uitzetten van beleid en van denklijnen.

Voor de keuze van casussen hebben we de volgende criteria gehanteerd:

- uitstijgen boven niveau van individueel bedrijf
- spreiding, geografisch en/of qua inhoud
- ruimtelijke (streek) aspecten erin en mogelijk consumenten.

Uiteindelijk is gekozen voor de milieucoöperaties VEL & VANLA in Friesland en het Innovatieplatform Duurzame Meierij in Noord-Brabant. Met het eerste criterium wilden we bereiken dat de aandacht niet uitging naar innovaties op bedrijfsniveau, maar naar systeeminnovaties zoals gedefinieerd door het Innovatieplatform Groene Ruimte en Agrocluster, namelijk:

Bedrijfs- en organisatieoverstijgende vernieuwingen die door uiteenlopende belanghebbenden gezamenlijk gerealiseerd worden, die de inbreng van uiteenlopende soorten kennis en vaardigheden vergen, en die de verhoudingen tussen belanghebbende spelers ingrijpend veranderen.

- Bij het bestuderen van de casussen zijn we uitgegaan van de vijf invalshoeken die centraal staan in de "routekaart". Deze zijn:
- Waarom: wat is het probleem ten aanzien van duurzame landbouw (en duurzame ontwikkeling)?
 - Wat: wat verstaan we onder duurzame landbouw?
 - Waar: wat zijn de ruimtelijke aspecten van deze visie en hoe zijn deze uitgewerkt?
 - Hoeveel: welke afwegingen van kosten en baten zijn van belang?
 - Hoe: hoe bereik je een duurzame landbouw, wat is het transitieproces.

De hoofdstukken 2 en 3 gaan in op de respectievelijke casussen en plaatsen er kanttekeningen bij.

Deze studie heeft zich vooral geconcentreerd op de hoe-invalshoek en aan die invalshoek besteden we specifiek aandacht in hoofdstuk 4. Beide casussen zijn geselecteerd op de intentie richting duurzaamheid te werken. De vraag of de gepresenteerde visies en activiteiten werkelijk leiden tot een duurzame ontwikkeling van het gebied en of deze passen bij de eisen/wensen die er landelijk en misschien zelfs internationaal aan worden gesteld, wordt hier niet beantwoord. Ook de vraag welke criteria gehanteerd moeten worden bij de beoordeling van duurzaamheid wordt hier niet beantwoord.

In hoofdstuk 5 sluiten we af aan de hand van de vijf invalshoeken uit de "routekaart".

2 Vereniging Eastermars Lânsdouwe & Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Achtkarspelen (VEL & VANLA)

2.1 Beschrijving

Het gebied waarin deze casus zich afspeelt betreft de Noordelijk Friese Wouden. De Friese Wouden bevinden zich ten oosten van Bergum en ten noorden van Drachten. Het gaat om zo'n 12.500 hectare. Houtwallen (270 km.) en elzensingels (3.000 km.) en kleinschalige graslandpercelen geven het gebied een heel eigen karakter zowel landschappelijk, cultuur-historisch als wat betreft natuur.

Begin jaren negentig formuleerden de boeren in het gebied hun

bezorgdheid over een aantal ontwikkelingen die zowel hun eigen toekomst als die van het landschap bedreigden. Om die ontwikkelingen het hoofd te kunnen bieden werden in 1992 in de Noordelijke Friese Wouden de eerste twee milieucoöperaties opgericht: de Vereniging Eastermars Lânsdouwe (VEL) en de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer en Landschap Achtkarspelen (VANLA). VEL heeft 65 leden, waarvan 50 agrariër en 15 landeigenaar zijn. VANLA heeft 144 leden waarvan er 110 agrariër en 31 landeigenaar zijn. De leden van beide coöperaties beheren in totaal 3.550 hectare grond. Een centrale doelstelling is te komen tot een gebiedsgerichte integratie van de milieu-, natuur- en landschapsdoelen uit de diverse beleidssporen voor het platteland. De milieucoöperaties streven ernaar om uiteenlopende maatschappelijke verwachtingen en vaak onsamenhangende overheidsregels aaneen te smeden tot een samenhangend en praktisch werkbaar geheel. Voortbouwen op kennis en ervaring van de leden en samenwerking met overheden en andere organisaties worden gezien als belangrijke sleutels tot succes. (Mark Bouter, 2003) In de jaren 1996 - 2000 werden in hetzelfde gebied nog 4 milieucoöperaties opgericht: Wâld en Finnen, Vald, It Kollumergrien en Smelne's Singellân.

Binnen VEL & VANLA is in 1998 is een groot mineralenproject van start gegaan op in totaal 2.400 hectare grond. In het project participeren 60 melkveehouders met een gezamenlijk melkquotum van 30 miljoen liter melk. De projectstrategie is tegelijkertijd gericht op een geleidelijke vermindering van kunstmestgiften, verhoging van de mestkwaliteit en verbetering van de methoden en technieken voor aanwending van dierlijke mest. Verbeteringen van de mestkwaliteit worden onder meer gezocht in gebruik van

toevoegmiddelen en aanpassing van de veevoeding tot een minder eiwitrijk dieet met meer vezels. (Mark Buijer, 2003)

Dit project loopt af eind 2003, maar men wil verder met andere projecten. Eén project is al concreet, namelijk een project met subsidie van LNV en uit te voeren door "Wageningen", waarin men meer te weten wil komen over het bodemleven, gebruik makend van gegevens uit het mineralenproject. Verschillende werkgroepen zijn bezig met onderwerpen als streekproducten, groene energie, lastenverlichting en waterbeheer.

In het vervolg van dit stuk gaat het vaak over VEL & VANLA als geheel, maar soms alleen over het mineralenproject.; Waar nodig en mogelijk zal dit onderscheid worden aangegeven.

2.2 Het probleem (Waarom)

Over het gebied en zijn problematiek schrijven Wiskerke e.a. (2002) onder andere het volgende:

In the early 1990s the farmers in the Friesian Woodlands worried whether they could keep small-scale farming viable if they did not follow the path of intensification of production and scale enlargement. Furthermore they witnessed a growing tension between agricultural production, nature conservation and landscape preservation: "Many dairy farmers in our area used to farm relatively extensively and small-scale, which fitted within the landscape. Farming within a small-scale landscape is labour intensive, which means that production costs are high.

As there is a growing pressure for us to farm with low production costs, the space we can give to landscape and nature gets smaller" (Renting, 1995)

From 1984 onwards the Dutch government has issued a series

of environmental rules and regulations to decrease the environmental impact by agriculture. The increasing body of rules and regulations on environment and nature conservation were often not adequate for the Friesian Woodlands (Renting & De Bruin, 1992). Establishing environmental co-operatives was a means for the farmers to create more room for self-regulation in order to develop locally effective means to realize environmental objectives: "The new rules for sustainability were seen as difficult to implement, badly balanced and contradicting each other" (Renting, 1995)

Men ziet in het gebied wel toekomst voor de landbouw, maar niet voor bulk-productie die naar Oost-Europa zal verdwijnen. De productie in het gebied zal meer richting niche-productie moeten gaan. In zijn algemeenheid zal de hoeveelheid landbouw afnemen. Tegen de groei van individuele bedrijven wordt verschillend aangekeken. Veel boeren, ook leden van VEL & VANLA willen nog wel groeien onder invloed van het beleid en informatie vanuit Wageningen. Naar aanleiding van het mineralenproject wordt er veel gediscussieerd over groeien of niet en ongeveer de helft van de boeren voelt de druk om te groeien (=quotum bijkopen). Andere bedrijven zullen mikken op verbreding. Sommigen denken dat de grootschalige landbouw is op den duur qua kostprijs niet meer haalbaar zal zijn. Groei van bedrijven is volgens sommigen mogelijk met behoud van landschap. De bedrijven zullen wel gebonden zijn aan diverse minimum-eisen. Er zullen ook bedrijven zijn die tijd besteden aan het instand houden van het landschap, deze moeten goed beloond worden.

2.3 Visie op duurzame landbouw (Wat)

2.3.1 Hoe wordt "landbouw" gedefinieerd?

Het gaat in het gebied voornamelijk om melkveehouderij. Men hanteert een brede kijk op (de rol van de) landbouw. Landbouw staat niet los van de omgeving en integratie van milieu, natuur en landschap zou men graag zien als onderdeel van de landbouwpraktijk. Landbouw levert niet alleen voedsel, grondstoffen, inkomen en welvaart, maar beheert ook natuurlijke hulpbronnen en draagt bij aan de leefbaarheid van het platteland voor de gemeenschap in brede zin. Landbouw moet multifunctioneel worden. Binnen VEL & VANLA wordt actief gewerkt aan behoud van landschap en natuur.

De milieucoöperaties gaan in tegen de tendens van intensivering en schaalvergroting met scheiding van productie- en beheersfuncties.

2.3.2 Hoe wordt "duurzaamheid" gedefinieerd?

Ecologische duurzaamheid speelt een belangrijke rol binnen VEL & VANLA, maar er moet wel geld verdiend worden. Verhoging van de biodiversiteit wordt expliciet genoemd. Beide aspecten (ecologie en economie) worden expliciet in de gaten gehouden. Wat betreft mensen wordt rekening gehouden met alle gebruikers van het gebied.

Het streefbeeld wordt niet zozeer bepaald door duurzaamheid, maar door de wens tot behoud van de melkveehouderij en het landschap in het gebied. Duurzame ontwikkeling, met alle daaraan

verbonden aspecten (PPP), wordt daarbij gezien als absolute randvoorwaarde.

In een artikel in "Natuurlijk in Balans" (juni 2003) over nieuwe thema's duikt de term "nul-uitstoot-economie" op. Daarbij zouden bedrijven geen afval meer moeten produceren.

2.3.3 Welke visie op duurzame landbouw wordt neergezet?

De afgelopen jaren is de focus geweest de mineralenkringloop op bedrijfsniveau en met name stikstof. Het bedrijf wordt daarbij benaderd als één geïntegreerd systeem van interactie tussen boer, bodem, planten en dieren. Er is daarbij onder de deelnemers meer belangstelling ontstaan voor aspecten van bedrijf en bedrijfsvoering die veel met duurzaamheid te maken hebben zoals bodemkwaliteit en graslandbeheer, gezondheid en welzijn van vee en de "natuurlijke omgeving" van het bedrijf. Verschillende boeren zeggen bovendien dat ze meer ontspannen werken dan vroeger doordat ze minder streven naar het "onderste uit de kan" van hun vee en zichzelf. Er werd gestreefd naar een sterke reductie van de mineralenoverschotten en reeds in het seizoen '99/'00 zat men gemiddeld al bijna op de MINAS-verliesnormen voor 2003. Men gaat nu verder met aandacht voor het bodemleven. Gesuggereerd wordt om het landbouwgedeelte van het gebied als één groot bedrijf te beschouwen met een eigen kringloop.

2.3.4 Hoe integraal is de visie? (3 P's, ruimte, tijd)

In eerste instantie is de visie integraal en houdt deze rekening met ecologische, economische en sociaal-culturele aspecten. Men zoekt naar een balans tussen ecologie en economie en houdt daarbij rekening met mensen van binnen het gebied en van buiten en tevens met dierenwelzijn. Sociale samenhang in het gebied wordt als erg belangrijk gezien.

Wat betreft ruimte wordt gerekend met verschillende functies van het landelijk gebied. De relatie met stedelijke gebieden loopt via functies als voedselproductie en recreatie.

In termen van nu en later richt men zich op een toekomst in het gebied voor de eigen kinderen: "voor een gezonde toekomst voor de volgende generatie".

Wat betreft elders (afwenteling) vallen er hier en daar opmerkingen te noteren. Men wil geen uitheemse producten in het mengvoer. Men streeft naar minder externe inputs. Er zal minder met voedsel over de wereld gesleept worden en de Derde Wereld zal sterker worden in de landbouw.

2.4 Ruimtelijke Aspecten

Wat betreft het ruimtegebruik wordt het huidige coulissenlandschap als richtinggevend gezien. Het gebied wordt slechts in beperkte mate geconfronteerd met de druk op ruimtegebruik vanuit sectoren als industrie, verkeer en woningbouw. Wel zijn er ruimteclaims tussen boeren onderling, tussen landbouw en natuur, tussen landbouw en recreatie en tussen landbouw en waterbeheer. Bij de gedachtenvorming over ruimte overheerst binnen het gebied het idee van combinatie van functies. De natuurkerngebieden moeten beheerd worden door natuurorganisaties en het gebied daar direct omheen door de boeren. Het begrazen van natuurgebieden zou kunnen gebeuren door uitstootkoeien. Vanuit VEL & VANLA is een plan voor waterberging geformuleerd.

De mogelijkheid van goed ingepaste woonparken (landhuizen) wordt genoemd.

2.5 Afweging van kosten en baten (Hoeveel)

Afwegingen die aan de orde zijn gekomen:

- de waarde die wordt toegekend aan landschap en daarmee de vergoeding die wordt gegeven voor landschapsbeheer;
- de noodzaak voor landeigenaren en -gebruikers om op korte en lange termijn voldoende inkomsten te verwerven;
- de keuze tussen bulkproductie en nicheproductie;
- de keuze tussen groei van het (landbouw)bedrijf of verbreding.

2.6 Transitie management (Hoe)

2.6.1 Welke visie op transitie wordt gehanteerd?

Het enige expliciete dat hierover naar voren is gekomen is dat veranderingsprocessen jaren duren.

2.6.2 Welke actoren zijn betrokken?

Over veel van de actoren in het gebied is iets gezegd of geschreven. Het onderstaande is het begin van een actoranalyse.

- Boeren (leden)

Deze, als grondeigenaren, moet je mee hebben bij het maken van plannen in een gebied. Boeren gaan verschillende richtingen op: groei, stabilisatie, verbreding, omschakeling etc..

- Bewoners.

In het gebied neemt het aantal niet-boeren toe, inclusief importmensen. Sommigen zien daar geen probleem in, als die mensen maar goed geïnformeerd worden. Anderen zien een bedreiging in de oriëntatie van importmensen op de grote stad.

Besluitvorming via de gemeente(raad) zou dan te grote invloed van importmensen moeten voorkomen.

Ouderen worden expliciet genoemd als mensen met ervaringskennis t.a.v. duurzaamheid in het gebied die gebruikt zou moeten worden.

- Provincies

De provincie moet zorgen voor een mooie omgeving en moet faciliteren met pilotprojecten, maar verder veel overlaten aan de markt. De provincie zou een grotere rol moeten spelen in vergelijking met de centrale overheid.

- (N)LTO

De NLTO is te veel een remmende grijze massa. VEL & VANLA huren wel mensen in van de NLTO, maar waarschijnlijk voor de laatste keer.

De LTO richt zich te veel op/naar de grote boeren en zou zich moeten verbreden richting platteland

- De centrale overheid

Deze moet zorgen voor wetgeving als minimum-eis waaraan voldaan moet worden, bijvoorbeeld voor N-verliezen.

- LNV

In tegenstelling tot Van Aartsten waren Brinkhorst en Faber teveel uit op sturing middels generiek beleid en gaven ze te weinig eigen verantwoordelijkheid. Ook ambtenaren kunnen traineren, bijvoorbeeld ambtenaren die vasthouden aan maatregelen die ze eerst zelf bij DLO hebben bedacht.

Men ziet meer mogelijkheden tot overleg bij regiodirecties dan bij "Den Haag".

LNV moet verplichten, belonen en faciliteren met af en toe wat geld.

- VROM

Vanuit VEL & VANLA wordt beduidend positiever tegen VROM aangekeken dan tegen LNV.

-Waterschap

Samenwerking met waterschap is moeizaam. De beweging naar één waterschap voor de hele provincie is een beweging de verkeerde kant op. Oranjewoud moet nu een plan voor het vasthouden van water maken, terwijl VEL & VANLA zelf al een dergelijk plan hadden voorgelegd dat in een la belandde.

- Wageningen

Wageningen is teveel vervreemd van de boeren, er zijn teveel kolommetjes.

- VEL & VANLA

VEL & VANLA doen veel aan beleidsbeïnvloeding en hebben daarvoor goede contacten en netwerken. Bij die beleidsbeïnvloeding werken ze niet samen met anderen gebieden.

- Consument/supermarkt

De algemene consument wil goedkoop en kan niet rechtstreeks beïnvloed worden door VEL & VANLA. Lokale consumenten en toeristen kunnen benaderd worden met duurdere streekproducten. Supermarkten kunnen beïnvloed worden door milieuorganisaties samen met boeren.

2.6.3 Welke barrières zijn er?

Het gaat hier om barrières die ervaren worden als blokkerend bij het omschakelen naar een meer duurzame landbouw of meer duurzaam landgebruik. Een deel van de barrières is niet expliciet naar voren gekomen, maar zit impliciet in de oplossingsrichtingen die worden benoemd in de volgende paragraaf.

Beleid

Hier gaat het over manieren van werken en uitgangspunten die door het beleid gehanteerd worden en die als blokkerend worden ervaren.

Het beleid is middelengericht in plaats van doelengericht. Het schrijft graag zelf bepaalde maatregelen voor en geeft daarbij geen ruimte aan eigen ideeën van boeren, aan innovatie. Veel mogelijke oplossingen blijven op deze manier ongebruikt.

Het mestbeleid is opgezet vanuit de gedachte dat organische mest het probleem is zonder daarbij kunstmest in ogenschouw te nemen. Bij VEL & VANLA kijkt men naar kunstmest als het probleem.

Voorschriften vanuit de overheid richten zich op onderdelen, bijvoorbeeld GVE, van het veehouderijsysteem en niet op het geheel.

Wet- en regelgeving

Samenhangend met het bovenstaande wordt wet- en regelgeving vaak als onhaalbaar, tegenstrijdig en inefficiënt ervaren. Daarbij horen regels voor de emissie-arme toediening van mest, maar ook regels voor het onderhoud van landschap en natuur.

Sturing

Men ervaart een sterke neiging tot centralistisch plannen en dientengevolge veel weerstand tegen decentralisatie of "local governance". Ook wordt nogal wat "top-down" invloed vanuit de stad ervaren. Weinig eigen verantwoordelijkheid remt de eigen creativiteit.

Er wordt gestuurd met tijdelijke programma's die buiten het gebied bedacht zijn, zoals het WCL programma. Deze programma's hebben wel korte termijn effecten, maar deze effecten beklijven niet, omdat ze onvoldoende voedingsbodem hebben.

Kennis

Het huidige kennissysteem is voor het grootste deel gericht op het behalen van hoge producties en niet op milieuvriendelijke, efficiënte productie. De gangbare landbouwkundige adviezen zijn te generiek en niet milieuvriendelijk. Voorbeelden die genoemd worden zijn het N-bemestingsadvies en de (dier)voedingsadviezen. De huidige wetenschap (Wageningen) is voor een groot deel te monodisciplinair van opzet, denkt teveel in kolommen. Om de juiste kennis te vinden is het erg zoeken naar de juiste personen.

Inkomsten

Er zit spanning tussen milieuvriendelijk boeren en het verwerven van voldoende inkomsten op de korte termijn. De economische mogelijkheden van het gebied buiten de landbouw zijn beperkt. Vergoedingen voor onderhoud van landschap wegen niet op tegen de tijdsinvestering.

Menselijke factor

De huidige generatie heeft het ecologische belang onvoldoende "tussen de oren" zitten.

2.6.4 Welke instrumenten of oplossingen worden gewenst of gesuggereerd?

Beleid

De belangrijkste suggestie is dat het beleid meer ruimte moet gaan geven aan eigen verantwoordelijkheid door te denken in doelstellingen en niet in het voorschrijven van maatregelen. Die doelstellingen moeten democratisch gefundeerd zijn en mogen best hoger of scherper gesteld worden dan de huidige doelstellingen. Daarnaast moet het beleid meer denken in maatwerk. Overheidsinstanties zoals Laser moeten in kunnen spelen op specifieke behoeften.

Wet- en regelgeving

Wat betreft wet- en regelgeving zou er ruimte gegeven moeten worden aan experimenten waar zo nodig afgeweken wordt van wetten en regels ten behoeve van het behalen van bepaalde doelstellingen.

Sturing

De kern van de suggesties rond sturing is dat gebieden meer eigen verantwoordelijkheid moeten krijgen.

Samen met LNV, VROM en andere overheden worden doelstellingen en indicatoren vastgesteld. Vervolgens is het gebied verantwoordelijk voor het halen daarvan met zelfgekozen middelen of maatregelen. LNV, VROM en andere overheden monitoren wel het behalen van de doelstellingen aan de hand van de vastgestelde indicatoren.

Er wordt gesproken van zelfregulering en "local governance", van gebiedscontracten, van een contract met de samenleving en van het opzetten van een gebiedsschap met verantwoordelijkheden voor het gebied.

Kennis

Op verschillende manieren wordt aan de orde gesteld dat meer gedaan moet worden met kennis die er al is en met kennis die door ervaring verkregen wordt. De wetenschappers moeten meer het veld in en de wetenschap kan ten aanzien van bestaande kennis de rol van certificeerder spelen. Het verkrijgen van kennis door ervaring kan ook gesystematiseerd worden: actie-onderzoek door boeren met zorgvuldige monitoring en controle. In deze context wordt ook gesproken van "field laboratories", waarin boeren en wetenschappers van diverse disciplines in het veld op zoek gaan naar vernieuwingen. Ook wordt er gesproken van "triple loop learning" of meta-leren: het leren hoe te leren. Kennisonwikkelaars moeten een systeembenadering hanteren en niet monodisciplinair werken.

Inkomsten en vermarkting

Het is duidelijk dat landbouwbedrijven op korte en lange termijn voldoende inkomsten moeten hebben.

Aan de ene kant betekent dat het identificeren van niche-markten in de veronderstelling dat de bulkproductie uit het gebied zal verdwijnen. Gedacht wordt bijvoorbeeld aan gelabeld vlees van uitstootkoeien die afgemest worden in natuurgebieden.

Daarnaast betekent dit differentiatie onder boeren: waterberging, voerproductie, landschapsonderhoud etc.. De beloning voor activiteiten als waterberging en landschapsonderhoud moet goed zijn. Bij waterberging moet niet alleen het waterschap bijdragen, maar moeten ook de grote steden bijdragen.

Menselijke factor

Er is meer bewustwording nodig bij zowel consumenten als producenten wat betreft duurzaamheid. Daarbij gaat het in eerste instantie om de ecologische duurzaamheid. Vervolgens moeten vooral consumenten zich er ook bewust van zijn dat ecologische duurzaamheid niet gaat zonder economische duurzaamheid. Voor het bekijken van effecten is het belangrijk dat mensen in het gebied zaken zelf oppakken. Onmisbaar daarbij zijn trekkers, mensen die ontwikkelingen op gang houden. Deze moeten herkend en erkend worden.

2.7 Kanttekeningen

De vraag kan gesteld worden hoe breed de gepresenteerde visies en ideeën gedragen worden door de melkveehouders en andere stakeholders in het gebied. De stukken en de interviews geven hier geen uitsluitsel over en daar waar over de noodzaak van bewustwording wordt gesproken, zou het belangrijk zijn om meer te weten te komen over het daadwerkelijke draagvlak in het gebied.

Voor het beleid komt er een duidelijk dilemma naar voren tussen enerzijds regelgeving en -handhaving en anderzijds het opbouwen van draagvlak en motivatie. Regels en het handhaven ervan werken veel beter als er draagvlak voor die regels bestaat. Indien regels als inefficiënt of onhaalbaar worden ervaren, dan is het draagvlak ervoor gering. Daarbij is het maar ten dele belangrijk of de interpretatie van regelgeving correct is of niet. Het beleid moet dus de aandacht goed verdelen tussen het werken aan regelgeving en het werken aan draagvlak.

Er bestaan verschillen van inzicht tussen onderzoekers over milieu-prestaties en over onderdelen van de aanpak bij VEL & VANLA.

Tegelijk lijken de onderzoekers het er wel over eens dat de boeren wél met goede (milieu-) intenties aan de gang zijn. Voor de transitie op lange termijn lijkt het belangrijker dat boeren daadwerkelijk met de problematiek van duurzaamheid bezig zijn dan dat ze meteen op alle fronten in de goede richting zitten. Met actoren die actief zijn wordt een transitie uiteindelijk beter bereikt dan met actoren die allerlei opgelegde maatregelen zo minimaal mogelijk toepassen. Wat betreft kennis zit er een duidelijke uitdaging in richting

"Wageningen". Deze sluit onder andere aan op de de afscheidsrede van Röling (juni 2002) en suggesties in diverse publikaties van de Raad voor het Landelijke Gebied (RLG). Er zijn ook voorbeelden te vinden van de praktische uitwerking van gezamenlijk onderzoek door boeren en wetenschappers. Uiteraard blijft het mogelijk dat boeren en wetenschappers van mening verschillen over de waarde van bepaalde kennis net zoals wetenschappers onderling van mening kunnen verschillen. Bij het idee van certificering door wetenschap van bestaande kennis vallen er zeker praktische problemen te overwinnen, bijvoorbeeld het feit dat een deel van die kennis geen certificaat zal krijgen.

3. Innovatieplatform Duurzame Meierij (IDM)

3.1 Beschrijving

Het IDM is ontstaan vanuit de WCL-commissie en is in december 1999 met continuering van het voorzitterschap formeel opgericht met installatie door gedeputeerde staten. In 2000 is een startdocument verschenen. De Meierij is in grote lijnen het gebied tussen Tilburg, Waalwijk, Den Bosch en Eindhoven. Onder voorzitterschap van een wethouder uit Boxtel werken 7 zogenaamde Meierijcommissies samen in het platform. Deze commissies zijn:

- verbrede landbouw
- natuur en milieu
- bos- en landgoedeigenaren
- cultuurhistorie
- toerisme en recreatie
- Lokale Agenda 21
- Gemeenten.

Uit iedere commissie zitten 1 à 2 personen in het bestuur van het IDM, dat ondersteund wordt vanuit de provincie en adviseurs heeft vanuit waterschap en LNV-Zuid. Die commissies hebben weer hun

eigen netwerken. Zo heeft "verbrede landbouw" banden met de Duinboeren, de Woudboeren en de Mortelenboeren, heeft "natuur en milieu" banden met (de leden van) de Brabantse milieufederatie en heeft "cultuurhistorie" banden met heemkundekringen.

Het doel van het platform is om een inspirerend platform te zijn voor individuen, ondernemers, en bestuurders die bezig zijn met de vernieuwing van het platteland, de relatie tussen stad en platteland en het bevorderen van duurzame gemeenten. Het platform staat voor de waarde van de Meierij als groen gebied in een stedelijke omgeving. Als uitdaging wordt gezien die waarde voor de komende generaties te behouden.

3.2 Het probleem (waarom)

De problematiek wordt grofweg geschetst vanuit twee perspectieven, namelijk die van de gangbare landbouw en die van andere gebruikers van het gebied. Sommigen leggen verband tussen beide perspectieven.

Vanuit het perspectief van de gangbare landbouw wordt benadrukt dat het voortbestaan van de landbouw onder druk staat:

- vanuit "Rood": woningbouw en aanleg van infrastructuur;
- vanuit recreatie: dagrecreatie en verblijfsrecreatie;
- vanuit de natuur: de Ecologische Hoofdstructuur.

Agrarische ondernemers hebben weinig kansen voor overleven met alleen maar primaire productie en meer kansen in het geval van verbreding (een breed begrip). De gangbare landbouw produceert voor een overschotmarkt. Er wordt weinig verdiend. Boeren worden nooit geprezen en hebben het gevoel overbodig te zijn.

Er wordt gesteld dat de landbouw aan de zijlijn staat van de ontwikkelingen doordat:

- een samenhangend verhaal ontbreekt met visie, ideeën, aanpak en organisatie
- natuur bij veel mensen voorrang krijgt

Vanuit het perspectief van andere gebruikers wordt de nadruk gelegd op de negatieve invloed die de huidige landbouw heeft op het gebied. Oorspronkelijke ecologische, landschappelijke en cultuurhistorische waarden zijn en worden aangetast door vervuiling, vermesting en land(her)inrichting. Biotopen zijn aangetast en de variatie wordt uit het landschap gehaald. De problematiek is zeer urgent. Mensen schuiven aan bij trends, goede en foute, waardoor er teveel van het goede of foute komt, bijvoorbeeld teveel varkenshouderij. Ook bij veel stedelingen bestaat een beeld van een weinig duurzame landbouw in het gebied.

Volgens één geïnterviewde is het probleem de mens die verkeerd ingrijpt in de cyclus op aarde. Tot nu toe is men alleen nog maar bezig met herstellen van wat verstoord is. Op lange termijn moet men werken aan positieve effecten.

Iemand stelde dat landbouw en natuur te veel zijn gescheiden, waardoor symbiose en duurzaamheid ontbreken.

Een voorbeeld van het samenkomen van perspectieven was bij de aardbeienteelt waar teveel bestrijdingsmiddelen werden gebruikt.

Consumenten en telers werden zich daarvan bewust door acties en telers gingen het gebruik van bestrijdingsmiddelen sterk terugdringen.

3.3 Visie op duurzame landbouw (Wat)

3.3.1 Hoe wordt "landbouw" gedefinieerd?

Het IDM als platform heeft het vooral over het platteland en niet zo vaak over landbouw. Er wordt breed tegen landbouw aangekeken, zowel verbreding als verdieping komen in het programma tot uitdrukking.

3.3.2 Hoe wordt "duurzaamheid" gedefinieerd?

Het visie document van het IDM haakt aan bij Brundtland en wil consequent drie aspecten van duurzaamheid met elkaar verbinden: ecologisch, economisch en sociaal-cultureel. Afwentelen wordt expliciet genoemd. Er wordt gerefereerd aan een model van Telos (Brabants Centrum voor Duurzaamheidsvraagstukken):

Het model van Telos spreekt van drie 'kapitalen': Ecologisch kapitaal, sociaal en cultureel kapitaal en economisch kapitaal. Van deze kapitalen moeten wij en toekomstige Brabantse generaties leven. Telos stelt:

- de ontwikkeling van de kapitalen moet houdbaar zijn over generaties heen,
 - de ontwikkeling moet gericht zijn op de optimalisatie van het geheel van economisch, ecologisch en sociaal en cultureel kapitaal,
 - de ontwikkeling moet houdbaar zijn op alle geografische niveaus.
- Elk van de kapitalen kent een optimale grootte of waarde. Zetten

we die drie kapitalen uit op drie assen dan ontstaat een driehoek. De driehoek is geheel gevuld: Brabant is duurzaam. De driehoek is deels gevuld: de huidige situatie. De driehoek wordt zo gebruikt om de situatie te meten: de duurzaamheidsbalans van Brabant.

Bij een projectvoorstel kunnen we de Telos-driehoek gebruiken door te kijken hoe een project in de driehoek zou kunnen 'scoren'.

Ook wordt gerefereerd aan de matrix van de NSDO: ecologisch, economisch en sociaal-cultureel afgezet tegen hier en nu, daar en later.

Verwezen wordt ook naar de "ecologische voetafdruk" volgens "De Kleine Aarde" te Boxtel.

Eén geïnterviewde komt met het idee van het instandhouden van de cyclus op aarde. De verschillende lagen (lagenbenadering) zouden na ingrijpen van de mens dezelfde kwaliteit moeten hebben als vóór ingrijpen. Een referentiepunt zou zijn de kwaliteit zonder mens. Als er een referentiepunt is, dan zou je kunnen nadenken over een score t.o.v. dat referentiepunt: negatieve, neutrale en positieve invloed.

3.3.3 Welke visie op duurzame landbouw wordt neergezet?

Duurzame landbouw kan biologisch zijn, maar ook wat anders. Bij het bepalen van keuzes zal de markt een belangrijke rol spelen. De criteria van MVO (maatschappelijk verantwoord ondernemen) zijn van toepassing. Bij duurzaamheid hoort ook het economisch

perspectief.

Als verder uitgangspunten bij duurzaamheid in de landbouw worden genoemd:

- het gebied staat centraal
- beter maken van het gebied
- een goede relatie met de omgeving, inclusief bodem en mensen
- Voedselveiligheid
- bedrijf aangepast aan omgeving, innerlijk en uiterlijk
- eisen (milieu e.d.) moeten gebiedsspecifiek worden gemaakt
- zo laag mogelijke input moet worden gezien als een uitdaging
- regionale afzet, een goede relatie met afnemers (korte afzetlijnen)
- regionaal geproduceerd veevoer (import van veevoer is afwentelen)
- kleine kringlopen (kringlopen wereldwijd niet mogelijk)

Gedacht wordt aan de combinatie van landbouw en natuur. Een combinatie van een kleinschalig landschap met een rendabele bedrijfsvoering is mogelijk, zo wordt gesteld. Een goede leefomgeving is goed voor mens en dier: een afwisselend landschap.

Intensieve, grootschalige veeteelt past eigenlijk niet en van bijvoorbeeld boomteelt is het de vraag of het past.

3.3.4 Hoe integraal is de visie? (3 P's, ruimte, tijd)

De visie die neergezet wordt is zeer integraal. Bij het formuleren van adviezen over projecten worden de 3 P's gehanteerd en worden afwentelingsmechanismen geanalyseerd. Men wil dat projecten de duurzaamheid steeds op elk van de drie aspecten van duurzaamheid verbeteren.

3.4 Ruimtelijke aspecten

(Waar)

Het IDM ziet duidelijk een link tussen platteland en stad, maar concentreert zich op het platteland. De relatie met de stad moet goed zijn. De omgeving van het gebied kijkt mee over de schouder: de mensen die er komen wonen, recreëren etc.. De samenleving wil het Groene Woud (een deel van de Meierij) graag behouden, dan moet ook de omgeving behouden worden en dus de boeren. De Duinboeren spelen een rol rondom het natuurpark de Loonse en Drunense Duinen.

Een bedrijf moet er goed uitzien, moet passen in het landschap. Productie en consumptie moeten niet ver van elkaar plaatsvinden. Landbouw, landschap en dorp hebben relaties met elkaar: via uiterlijk, via verontreiniging en via het versterken van positieve invloeden.

Het IDM stelt dat ruimtelijke afwegingen gebeuren in het reguliere beleid en dus niet door het platform. Tegelijk wil het platform wel beïnvloeden dat in beleidskeuzen rekening wordt gehouden met duurzaamheidsaspecten.

Bij bedrijfsbeëindigingen komt grond vrij. De vraag is wie deze waarvoor gaat gebruiken.

Daar waar het analysekader ingaat op schaalniveaus, gelden veel aspecten die van invloed zijn op hier en elders bij het IDM wel als selectiecriteria voor projecten. Ook heeft het IDM affiniteit met kringlopen, ecologische voetafdruk en draagkracht van het milieu.

3.5 Afweging van kosten en

baten (Hoeveel)

De vraag die hier vooral naar voren kwam was op welke manier er voor bepaalde baten betaald kan worden zodanig dat ondernemers bereid zijn kosten te maken.

Ondernemers moeten beloofd worden op basis van producten (baten) en dus moeten producten (aantrekkelijk landschap etc.) omschreven worden. Bijvoorbeeld toeristen kunnen bijdragen aan het gebied op basis van bepaalde criteria. Vervolgens kunnen de opbrengsten toebedeeld worden op basis van omschreven producten.

Het is vaak moeilijk om hogere produktiekosten gecompenseerd te krijgen via de prijs van producten. Milieukeur aardbeien hebben iets hogere kosten, terwijl de prijs in de winkel hetzelfde is als voor gangbare aardbeien. In de biologische landbouw kent de productie van geitenmelk een heuse varkenscyclus. Biologische koeienmelk is duur in de winkel door schaalprobleem in verwerking en distributie. Op het niveau van de boeren is het verschil 5 ct. per liter.

Baten voor telers worden ook gevormd door morele waardering, waarvoor wel communicatie nodig is.

3.6 Transitie management (Hoe)

3.6.1 Welke visie op transitie wordt gehanteerd?

Het IDM spreekt over systeeminnovatie: innovatie van het gehele systeem dat naar duurzaamheid beweegt.

Er zijn ook autonome ontwikkelingen. Als er nu gestemd zou worden zou er geen ruilverkaveling komen. Ook in de gangbare landbouw ontstaat meer interesse voor duurzaamheid.

3.6.2 Welke actoren zijn betrokken?

Over veel van de actoren in het gebied is iets gezegd of geschreven. Het onderstaande is het begin van een actoranalyse.

- Betrokkenen en niet belangenorganisaties
Gesteld wordt dat het belangrijk is om mensen die daadwerkelijk met de problematiek te maken hebben bij ideeën vorming en uitvoering te betrekken en er niet van uit te gaan dat het erbij betrekken van belangenorganisaties voldoende is.
- Vrijwilligers
Vrijwilligers werden expliciet genoemd als actoren in het gebied.
- Consumenten (uit de omgeving).
Indien van consumenten gevraagd wordt iets voor duurzaamheid over te hebben, zullen ze het verhaal van de productie moeten kennen.
- Agrarische ondernemers
Bedrijven die overblijven zien duurzaamheid als kans. Veel zijn inmiddels verenigd in o.a. Woudboeren en Duinboeren. Veel boeren hebben al meer idee van duurzaamheid dan de gemiddelde bewoner van het gebied.

- ZLTO
ZLTO functioneert op enige afstand van het gebied en de rol is deels overgenomen door Woudboeren en Duinboeren. ZLTO-projecten is voorloper t.o.v. ZLTO-belangenbehartiging. ZLTO-advies heeft weerstand tegen biologische landbouw (o.a. wegens omschakeling naar commerciële organisatie). ZLTO is te top-down
- Het IDM
Het IDM moet zorgen voor goede randvoorwaarden, waarbinnen initiatieven richting duurzaamheid opgepakt kunnen worden.
- Overheid (algemeen)
De overheid kan geld inzetten als stimulans.
- (organisaties voor) Toerisme en recreatie
Binnen het IDM zouden ze actiever kunnen zijn dan nu het geval is.
- Gemeenten
Ook de gemeenten zouden actiever kunnen zijn
- Lokale agenda 21 organisaties
Deze spelen een actieve, positieve rol
- Natuur- en milieuorganisaties
Deze spelen een actieve, positieve rol
- Waterschap
Het waterschap doet vooral eigen projecten, wel met een duurzame rol, maar zonder uitstraling naar buiten
- Steden
Deze doen vooral eigen dingen op technocratische manier, zijn te weinig bezig met stad-platteland. Steden hebben veel invloed op keuzes en meer geld dan de provincie.
- Stedelingen (grote steden, maar ook bijv. Boxtel)
De wens bestaat om stedelingen meer te betrekken.

- Provincie

Deze laat de jaarlijkse duurzaamheidstoets door Telos doen. De uitkomsten daarvan moeten worden omgezet in praktijk. De provincie zou een meer faciliterende rol moeten spelen. Nu is de rol te veel beperkt tot die van secretaris.

3.6.3 Welke barrières zijn er?

Het gaat hier om barrières die ervaren worden als blokkerend bij het omschakelen naar een meer duurzame landbouw of meer duurzaam landgebruik. Een deel van de barrières is niet expliciet naar voren gekomen, maar zit impliciet in de oplossingsrichtingen die worden benoemd in de volgende paragraaf.

Beleid

De samenleving heeft kritiek op de huidige landbouw en het beleid vertaalt deze kritiek in eisen die beperkingen opleveren voor de bedrijfsvoering. Daarbij moet bedacht worden dat de huidige produktiewijze wél onder invloed van het beleid (en de WUR) tot stand is gekomen.

Wet- en regelgeving

Er zijn veel regelingen, onder andere vanuit de Ruimtelijke Ordening, die met elkaar botsen. Wegens onbetrouwbare vervuilers in het verleden is er (milieu) wetgeving opgesteld die weinig ruimte laat voor eigen keuzes. Binnen de aardbeienteelt levert milieubewust telen een sterke reductie op van het gebruik van bestrijdingsmiddelen. Het risico op een plaag wordt dan wel hoger en dat risico kan genomen worden als er een middel achter de hand kan worden gehouden. Zo'n middel is echter verboden.

Het bovenstaande geeft belemmeringen weer vanuit wet- en regelgeving. Er wordt echter ook gesteld dat die wet- en regelgeving zelf niet zo'n probleem vormt, maar meer de hantering ervan. Ook wordt gesteld dat men gewoon de ruimte moet nemen om de goede kant op te gaan en dat wet- en regelgeving dan wel volgen.

Intituties

De ZLTO en de BMF (Brabantse Milieu Federatie) hebben hun posities te zeer dichtgetimmerd. Nostalgische belangenbehartiging is een rem op innovatief denken.

Kennis

Het onderzoek is te zeer georiënteerd op voorlopers

Inkomsten

Er zit spanning tussen de wens om op langere termijn milieuvriendelijk te produceren en de noodzaak om nú brood op de plank te hebben. Er wordt een te lage vergoeding gegeven voor natuurbeheer. Vermarkting van milieuvriendelijk geproduceerde produkten en streekprodukten is moeilijk. De Greenery werkt niet erg mee en consumenten betalen niet zomaar meer voor dergelijke produkten, iemand stelde dat vooral de (ecologisch) niet-duurzame landbouw op den duur ook economisch niet-duurzaam zal blijken.

Beeldvorming en houding

Stedelingen hebben een negatief beeld van het gebied wat betreft duurzaamheid. Voor hen en voor consumenten in het algemeen is duurzaamheid onvoldoende zichtbaar, tastbaar en afrekenbaar. Een

te grote verscheidenheid aan keurmerken belemmert een heldere beeldvorming. Ook binnen de groep van primaire producenten bestaan er spanningen vanuit verschillende houdingen t.a.v. duurzaamheid. Collega's reageren negatief op extra inspanningen. In delen van het gebied zijn primaire producenten al verder in hun denken door een wat langere historie.

3.6.4 Welke instrumenten of oplossingen worden gewenst of gesuggereerd?

Beleid

Het beleid moet vooral aandacht besteden aan het scheppen van goede randvoorwaarden op het gebied van kennis, vergunningen en financiën.

Uitgangspunt zou moeten zijn een goed evenwicht tussen bottom-up en top-down werken en denken. Beide zijn nodig, met in het achterhoofd dat vele kleintjes ook een grote maken.

Wet- en regelgeving

Wet- en regelgeving zou het minder in beperken en meer in belonen moeten zoeken.

Sturing

Het IDM zelf stuurt door het beoordelen van projecten volgens bepaalde duurzaamheidscriteria en het (doen) financieren van die projecten.

Er worden veel suggesties gedaan voor bestuurlijke vernieuwing. De kern van de suggesties komt neer op meer beleidsruimte en

eigen verantwoordelijkheid voor gebieden. Die beleidsruimte en verantwoordelijkheid moeten dan ingekaderd worden door vast te leggen afspraken over doelen en verantwoording.

Er worden diverse vormen voor het vastleggen van afspraken genoemd. Sommige bestaan reeds, zoals het weidevogelconvenant en een gebiedscontract (Duinboeren). Gebiedsconvenanten worden gesuggereerd en verder wordt gesuggereerd het opzetten van een omgevingschap met de verantwoordelijkheid voor het vitaal houden van het gebied.

Naast bovenstaande suggesties op gebiedsniveau, waren er ook suggesties voor het niveau van boeren. Er zou niet meer zo sterk naar sector als geheel moeten worden gekeken, maar mensen moeten zelf verantwoordelijk worden gemaakt voor het halen van doelen die afgerekend worden op bedrijfsniveau.

Als sturingsinstrument voor duurzaamheid binnen een gebied werd ook een puntensysteem (zoals bij milieukeur) gesuggereerd, waarbij afwegingen mogelijk zijn: als het één iets meer punten oplevert, dan zijn minder punten acceptabel voor iets anders. Bij de Duinboeren is een puntensysteem ontwikkeld volgens duurzaamheid en op basis daarvan wordt toegang toegekend tot vrijkomende grond.

Kennis

Voor transitie is innovatie nodig en voor innovatie is kennis nodig. Er komen ideeën vanuit het bedrijfsniveau, waar kennis bij zou moeten uit kennisinstellingen als de WUR. Daarvoor is er een initiatief van ZLTO: Agro&Co, een innovatie- en investeringsmaatschappij die per 1 januari 2004 van start gaat. Wat betreft kennis moeten vooral ook boeren inzicht krijgen en niet

alleen onderzoekers. Een idee voor kennis uitwisseling is het opzetten van infocentra (gastencentra) voor uitwisseling over biologische landbouw.

Inkomsten en vermarkting

Landbouwbedrijven zullen op korte en lange termijn voldoende inkomsten moeten hebben. Een deel van de suggesties draaide om de vermarkting van duurzaam geproduceerde producten. De afstand tussen productie en consumptie zou beperkt moeten zijn. Producten moeten afgezet worden in de omgeving. Daarvoor moeten producten herkenbaar zijn: streekproducten met een gezicht en een korte lijn naar de consument. Consumenten willen graag op één plek boodschappen doen (one-stop shopping) en daar moet dus rekening mee gehouden worden. Een voorbeeld was dat van aardbeientelers die zich verenigen en een verhaal aan de consument brengen met een merk "Les meilleurs".

Aan huis verkopen speelt geen grote rol voor de inkomsten, maar meer voor het kweken van goodwill. Daar waar de maatschappij

agrarisch ondernemers beperkingen oplegt vanuit bijvoorbeeld wensen tot natuur of landschap, moet er wel compensatie gegeven worden. Die compensatie moet wel gegeven worden via benoembare en afrekenbare producten of via de verkoopprijs van landbouwproducten. Daarmee wordt ondernemerschap behouden. Er waren diverse suggesties voor een streekrekening, een streekfonds of een groenfonds waaruit voor benoemde producten betaald zou kunnen worden. Zulke fondsen zouden gevuld moeten worden door gebruikers (bijv. toeristen), bedrijfsleven, steden, gemeenten, waterschappen, rood voor groen regelingen etc.. Zo'n rekening hoeft niet persé beheerd te worden in het gebied, maar wel op naam van het gebied.

Menselijke factor en relatie met de omgeving

Voor blijvende resultaten is het belangrijk dat zaken opgepakt worden met mensen uit het gebied. Daarvoor is ook bewustwording van mensen in het gebied ten aanzien van duurzaamheid nodig. Bewustwording komt vooral op gang door projecten die mensen zelf initiëren en niet door grootschalige projecten als NUBL en reconstructie.

Het is belangrijk om te werken aan een goede relatie tussen platteland, stad en stedelingen. Bedrijven moeten zich daartoe laten zien. Verkoop aan huis speelt daarbij een rol. Het creëren van een positief beeld bij steden is belangrijk, omdat deze bijvoorbeeld de keus hebben tussen het uitkopen van landbouw of de landbouw een rol geven bij recreatie, natuur- of waterbeheer.

Onmisbaar bij het bovenstaande zijn trekkers, mensen die ontwikkelingen op gang houden. Deze moeten herkend en erkend worden.

Waarom een routekaart?

Dimensies

De kaart

Waarom: wat is het probleem?

Wat: wat is duurzame landbouw

Waar: ruimtelijke aspecten van duurzame landbouw

Hoeveel: welke afwegingen zijn aan de orde

Hoe: hoe bereik je het transitie management?

Reiservaringen

Analyse van rapporten

Ontwerp van duurzame landbouwssystemen

Analyse van een probleem

Betekenis

Tot slot ... in verder

3.7 Kanttekeningen

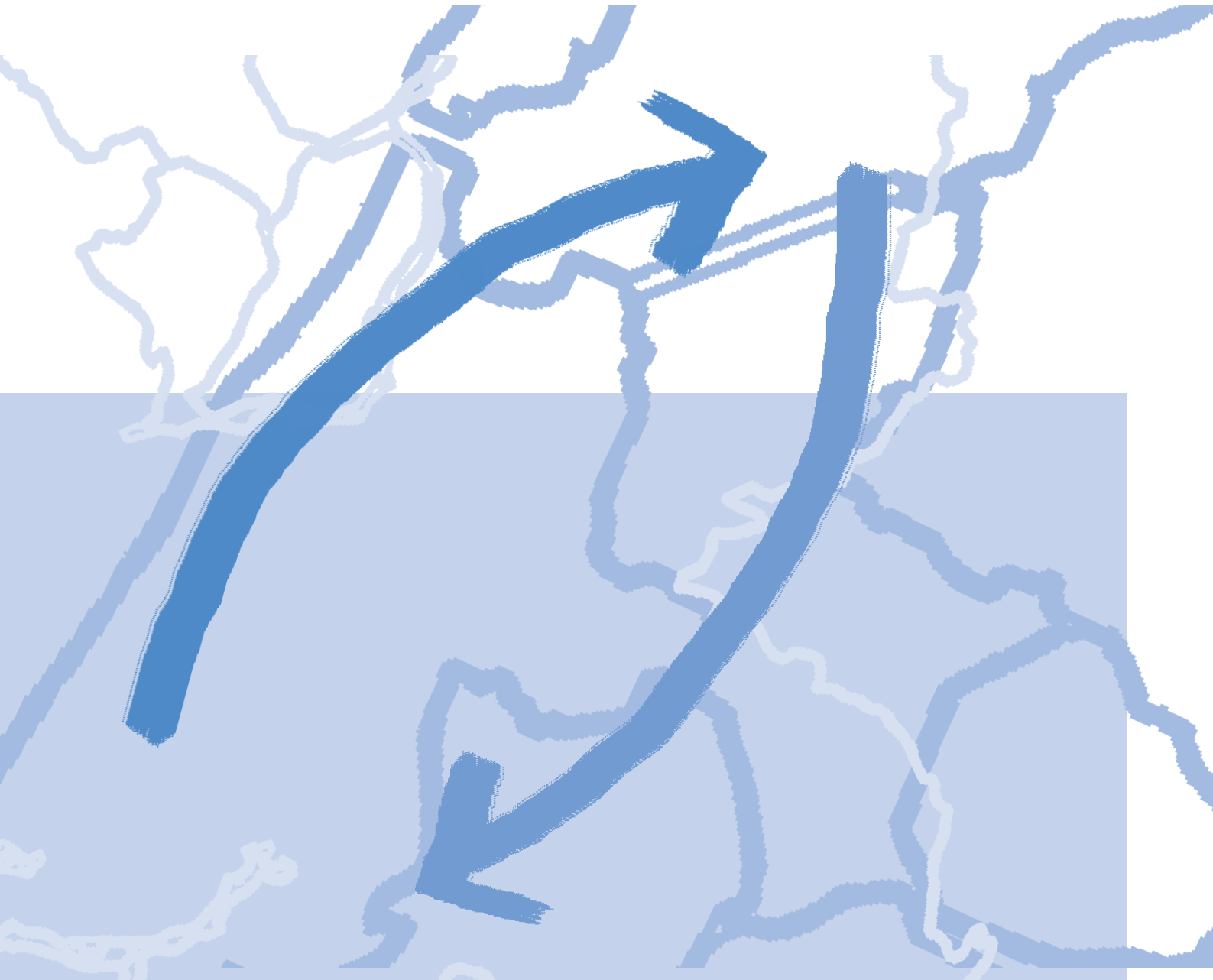
Bij het IDM geldt dezelfde vraag over draagvlak als bij VEL & VANLA. Hoe breed wordt de wens tot een duurzame Meierij gedeeld?

Tijdens het onderzoek kwam ook de vraag op of de transitie naar een duurzame Meierij met daarbinnen een duurzame landbouw kan lukken middels losse projecten of dat een meer ambitieus integraal plan nodig zou zijn? Bestaan er beelden over hoe de Meierij er in pakweg 2030 uit zou moeten zien en welke rol de landbouw daarin zou spelen? En over het bereiken van zo'n Meierij in 2030? Op welke manier wordt duurzaamheidsproblematiek op de agenda gezet?

Uit het begin van een actoranalyse komt het beeld naar voren dat er nog heel wat relevante actoren onvoldoende betrokken zijn bij een gezamenlijk streven naar een Duurzame Meierij. De vraag is hoe deze er wel bij betrokken kunnen worden.

Vanuit het onderzoek "transitie duurzame landbouw" zou het interessant zijn om te weten op welke manier de landbouw bijdraagt aan de 3 kapitalen die door Telos benoemd zijn. De Telos-driehoek wordt gebruikt bij toetsing van projectvoorstellen. Het zou interessant zijn om te analyseren hoe dit in de praktijk uitpakt. Ontstaat er, toetsend vanuit dezelfde driehoek, een duurzamere Meierij?

Eenzijds is er de keuze die het IDM heeft gemaakt voor concentratie op het platteland en anderzijds wordt de nadruk gelegd op het belang van de link tussen platteland en stad. Hoe valt het één met het ander te combineren?

4 Hoe, oplossingsrichtingen vanuit beide casussen

Hier gaan we in op een aantal oplossingsrichtingen die vanuit beide casussen naar boven kwamen.

Beleid

Van het beleid wordt vooral gevraagd om richting te geven, doelstellingen te formuleren en goede randvoorwaarden te scheppen. Er moet meer ruimte worden gegeven voor maatwerk en er moet minder gedacht worden in (generieke) maatregelen. Het beleid zal criteria moeten ontwikkelen voor duurzaamheid. De vraag is daarbij welke insteek gehanteerd moet worden. Duurzaamheid per economische sector, waarvan landbouw er één is, duurzaamheid per gebied, duurzaamheid van consumptie etc. De meeste insteken vragen om een benadering die over grenzen van directies en ministeries heen kijkt. Een uitdaging is daarbij om zich te beperken tot toetsbare hoofdlijnen en niet te willen sturen tot in detail.

Wet- en regelgeving

Er wordt veel kritiek geleverd op wet- en regelgeving en op de tegenstrijdigheden daarbinnen. De suggesties gaan feitelijk in de richting van wet- en regelgeving en een hantering daarvan die meer in dienst staan van het halen van doelstellingen en minder dienen om maatregelen te handhaven.

Sturing

Vanuit beide casussen is de gedachte duidelijk dat het neerleggen van meer verantwoordelijkheid in gebieden meer creativiteit en

vernieuwing oplevert dan het voorschrijven van maatregelen. De uitdaging richting overheid (nationaal, provincies, gemeenten, overig) is de vormgeving van deze verantwoordelijkheid. Daarbij horen de volgende vragen:

- Hoe kan de democratische legitimering van die verantwoordelijkheid worden georganiseerd? Met wie worden contracten, convenanten en dergelijke afgesloten?
- Hoe combineer je die legitimering met de suggestie dat belangen moeten worden behartigd door werkelijk betrokkenen en niet door "belangenorganisaties"?
- Welke overheden stellen op welke manier de doelstellingen vast? Wie speelt welke rol bij het monitoren? Welke rol speelt Europese wet- en regelgeving hierin?
- Welke suggesties levert het onderzoek binnen de "pilot Regionale Innovatienetwerken" hiervoor op?

Kennis

Van kennisinstellingen, waarvan Wageningen Universiteit en Researchcentrum expliciet genoemd wordt, wordt verwacht dat kennisontwikkeling meer op duurzaamheid gericht wordt en dat niet langer monodisciplinair wordt gewerkt. Nu zullen velen binnen de WUR roepen dat duurzaamheid en multidisciplinair werken allang gemeengoed zijn. Verdere reflectie hierop lijkt nodig, omdat duidelijk is dat óf het juiste beeld niet naar buiten komt of dat het zelfbeeld niet juist is.

Er wordt ook van de kennisinstellingen gevraagd om veel meer te doen met lokaal aanwezige kennis en zich te richten op het faciliteren van het leren door boeren en andere actoren in het landelijk gebied. De huidige kennisinfrastructuur, inclusief aansturing en financiering, is weinig gericht op maatwerk voor lokale

klanten(groepen). Hierin zit een stevige uitdaging, niet alleen richting kennisinstellingen, maar ook ten aanzien van aansturing en financiering.

Inkomsten en vermarkting

Wat betreft vermarkting en inkomsten in relatie tot duurzaamheid is herkenbaarheid een kernwoord. Zowel voor nichemarkten in het algemeen als voor de afzet in de directe omgeving is het essentieel dat de produkten een herkenbare identiteit hebben waarin duurzaamheid centraal staat. De consument moet ook fysiek makkelijk toegang tot die produkten hebben. Een kunst zal zijn ervoor te zorgen dat de consument de weg niet kwijt raakt in een te groot aanbod aan (keur)merken.

Een goede beloning voor maatschappelijke of groene diensten is belangrijk, maar wel via benoembare en afrekenbare produkten. Een streekfonds zou kunnen dienen als intermediair tussen de verschillende "afnemers" van die produkten en de leveranciers van die produkten.

Menselijke factor en relatie met omgeving

De noodzaak van bewustwording ten aanzien van duurzaamheid wordt bij herhaling genoemd. Mensen binnen een gebied, consumenten binnen en buiten het gebied, stedelingen. Ze moeten zich allemaal bewust worden van de noodzaak van ecologische duurzaamheid en het feit dat die geld en inspanning kost. Hoe die bewustwording bereikt moet worden is maar ten dele duidelijk. Bewustwording binnen het gebied is nog te bereiken via min of meer concrete projecten, maar bewustwording van mensen buiten het gebied is een stuk moeilijker concreet te maken. Een uitdaging

hier zal zijn de voor- en nadelen van het achterwege blijven van duurzaamheid zo tastbaar mogelijk te maken. Allianties met consumenten en winkels uit de niet al te verre omgeving (steden) zullen gesmeed moeten worden.

5 Afsluitend

In de inleiding is gerefereerd aan de "routekaart" en de vijf invalshoeken die op basis daarvan gebruikt zijn in deze studie. De nadruk heeft gelegen op de hoe-invalshoek. Op deze plek willen we terugkomen op de vijf invalshoeken en de manier waarop deze bij de bestudering van praktijkcasussen gebruikt konden worden.

Waarom

Ten aanzien van de waarom-vraag, de vraag wat het probleem is ten aanzien van duurzame landbouw en duurzame ontwikkeling, bleek in beide cases dat er wel elementen waren van een probleemschets, maar dat deze zeker niet compleet was vanuit het perspectief van "People, planet, profit". Het zou de moeite waard zijn om de tabel 1 (zie hieronder) uit de "routekaart" eens systematisch met actoren uit een gebied in te vullen, met onderbouwing, om vandaaruit de duurzaamheidsproblematiek goed te kunnen beschrijven.

Tabel 1. Duurzaamheidsproblemen

HIER en NU	Sociaal-culturele aspecten	Economische aspecten	Ecologische aspecten
ELDERS			
LATER			

Wat

Bij de wat-vraag, de vraag wat onder duurzame landbouw wordt verstaan, kan iets vergelijkbaars gezegd worden. Er zijn allerlei elementen van een visie op duurzame landbouw te vinden, maar beide casussen hebben geen coherent verhaal waaruit blijkt wat verstaan wordt onder een duurzame landbouw.

Om een helder verhaal neer te zetten zal allereerst helder moeten worden gemaakt of het gaat om landbouw in enge zin, multifunctionele landbouw, het platteland of een gebied als geheel. Daartoe zou een goede set vragen geformuleerd moeten worden. Vervolgens moeten criteria of aandachtspunten geformuleerd worden die aangeven hoe de duurzaamheid van de gekozen entiteit beoordeeld zal worden. Gebruik van bovenstaande tabel is behulpzaam bij het systematisch benaderen daarvan.

Waar

Voor beide casussen geldt dat we geen expliciete analyse zijn tegengekomen van de rol die landbouw in het gebied speelt en van de gewenste rol van de landbouw bij een duurzaam gebruik van de ruimte in het gebied. Het IDM stelt expliciet dat ruimtelijke afwegingen plaats vinden in het reguliere beleid. Het is de vraag of

duurzaamheid in een gebied bereikt kan worden zonder naar het ruimtegebruik in het gebied als geheel te kijken. De "routekaart" benoemt een aantal vragen waarmee over de lokatie en het ruimtegebruik van een bepaalde functie nagedacht kan worden. Tegelijk wordt een aantal dilemma's benoemd die de complexiteit van de vragen rond duurzaam ruimtegebruik duidelijk maken, onder andere door de sterke relatie van duurzame landbouw met andere functies. Een goed afwegingskader om tot een duurzaam ruimtegebruik voor een gebied, regio of land als geheel te komen moet nog ontwikkeld worden.

Hoeveel

In de casussen is deze invalshoek weinig expliciet aan de orde gekomen. De "routekaart" biedt wel een overzicht van afwegingen en dilemma's, maar heeft deze nog niet omgezet in een aantal hanteerbare vragen of een afwegingskader waarmee een analyse gestructureerd opgepakt zou kunnen worden.

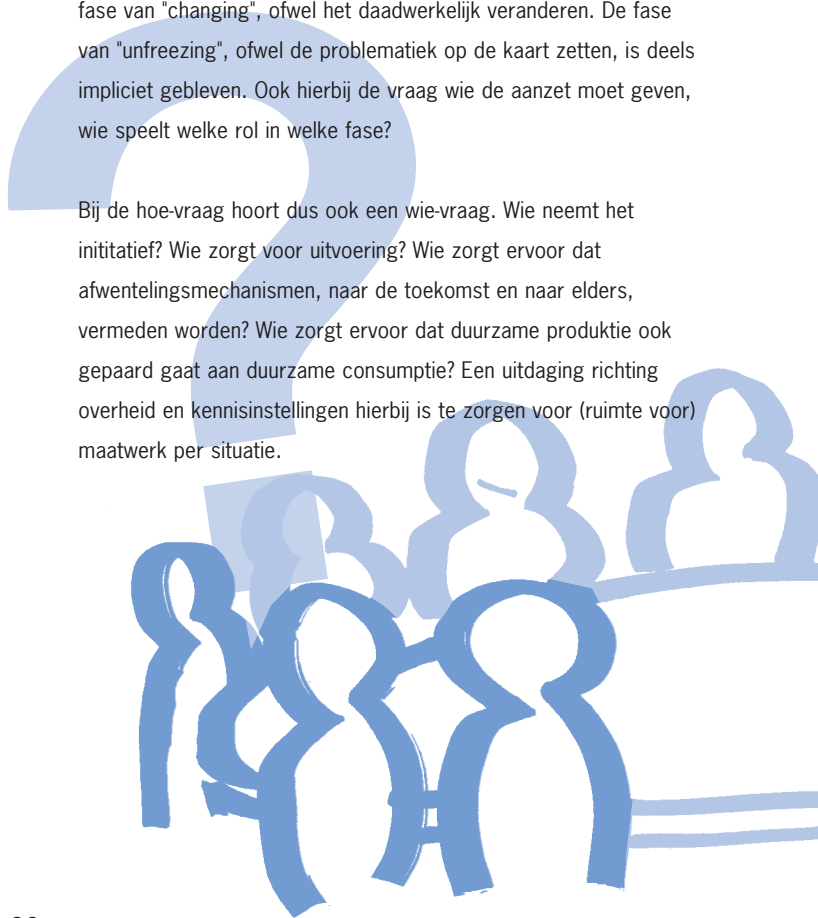
Hoe

Er worden veel elementen aangedragen die kunnen bijdragen aan een transitie naar duurzame landbouw. In de "routekaart" wordt ingegaan op transitie management en wordt aangegeven dat de sturende rol van de overheid beperkt is. De belangrijkste rol van de overheid is die van facilitator en motivator. Vanuit de casussen is dat ook de rol die van de overheid gevraagd wordt. Daarnaast wordt van de overheid gevraagd om richting te geven, maar tegelijk om meer onzekerheid te aanvaarden door af te zien van sturen op maatregelen.

Vanuit de casussen rijst de vraag wie sturing kan geven aan een transitie. Wie neemt het initiatief voor bijvoorbeeld een actoranalyse en het bijeenbrengen van actoren? Wie zorgt ervoor dat korte termijn beleid in een lange termijn kader staat? Moet de overheid van gebieden een lange termijn visie vragen?

In de "routekaart" worden ook drie fasen onderscheiden in een transitieproces, ofwel veranderingsproces: unfreezing, changing en refreezing. Binnen de casussen is de praktijk vooral bezig in de fase van "changing", ofwel het daadwerkelijk veranderen. De fase van "unfreezing", ofwel de problematiek op de kaart zetten, is deels impliciet gebleven. Ook hierbij de vraag wie de aanzet moet geven, wie speelt welke rol in welke fase?

Bij de hoe-vraag hoort dus ook een wie-vraag. Wie neemt het initiatief? Wie zorgt voor uitvoering? Wie zorgt ervoor dat afwentelingsmechanismen, naar de toekomst en naar elders, vermeden worden? Wie zorgt ervoor dat duurzame productie ook gepaard gaat aan duurzame consumptie? Een uitdaging richting overheid en kennisinstellingen hierbij is te zorgen voor (ruimte voor) maatwerk per situatie.

Inleiding

Vereniging Easternars Lânsdouwe & Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Achtkarpspeien (VEL & VANLA)

Visie op duurzame landbouw (Wat)

Ruimtelijke aspecten (Waar)

Afweging van kosten en baten (Hoeveel)

Transitiemanagement (Hoe)

Kanttekeningen

Innovatieplatform Duurzame Meierij (IDM)

Visie op duurzame landbouw (Wat)

Ruimtelijke aspecten (Waar)

Afweging van kosten en baten (Hoeveel)

Transitiemanagement (Hoe)

Hoe, opleidingsrichtingen vanuit beide organisaties

Kanttekeningen

Geïnterviewden

VEL&VANLA

Fokke Benedictus, voorzitter VEL
Gaele Atsma, voorzitter VANLA

IDM

Frans van Beerendonk, voorzitter "Het Groene Woud", aardbeienteler, bestuurslid ZLTO etc.

Henri vd Weert, natuurbeheerder en landbouwmechanisatiebedrijf Abemec

Jan Robben, aardbeienteler, oprichter telersvereniging "Les Meilleurs"

Johan Martens, boer (biologisch + zorg), voormalig bestuurslid IDM

Maria van Boxtel, adviseur en trainer Land&Co

Piet Rombouts, medewerker ZLTO, voormalig projectleider Duinboeren

Helmer Wieringa, innovatiemanager, adviseur Land&Co

Overige bronnen

Brouwer, F.M., W. van Eck, M.A.H.J. van Bavel et al, 2003, Een routekaart naar duurzame landbouw: wegen en kruispunten
Alterra rapport 824, Wageningen

Buiter, M., 2003, Denktank 'Wie is de Leader van het landbouwbeleid', casus VEL-VANLA
ETC adviesgroep Nederland, Leusden

Eshuis, J., M. Stuiver, F.P.M. Verhoeven & J.D. van der Ploeg, 2001, Goede mest stinkt niet, een studie over drijfmest, ervaringskennis en het terugdringen van mineralenverliezen in de melkveehouderij.
Rurale Sociologie, Wageningen Universiteit, Wageningen

Innovatieplatform Duurzame Meierij, 2003, Visiedocument
Innovatieplatform Duurzame Meierij, Den Bosch

Reumkes, B. 2002, Waar het werkelijk om gaat in plattelandsvernieuwing
Afscheidsrede, Thorn

Schröder, J.J., 2003, Kanttekeningen bij VEL & VANLA casus
Plant Research International, Wageningen UR, interne communicatie, Wageningen

Stuiver, M., J.D. Van Der Ploeg & C. Leeuwis, 2003, The VEL & VANLA environmental co-operatives as field laboratories
NJAS-Wageningen Journal of Life Sciences, Volume 51 no1-2, Wageningen

VEL&VANLA, 2000, Discussieonderwerpen VEL&VANLA met Annemarie Burger
VEL&VANLA, Drachten

Verhoeven, F.P.M. , J.W. Reijs and J.D. Van Der Ploeg, 2003, Re-balancing soil-plant-animal interactions: towards reduction of nitrogen losses
NJAS-Wageningen Journal of Life Sciences, Volume 51 no1-2, Wageningen

Wiskerke, J.S.C., B.B. Bock, M.Stuiver & H. Renting, 2003, Environmental co-operatives as a new mode of rural governance
NJAS-Wageningen Journal of Life Sciences, Volume 51 no1-2, Wageningen

—	Inleiding
—	Vereniging Easternars Lânsdouwe & Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Achtkarspelen (VEL & VANLA)
—	Visie op duurzame landbouw (Wat)
—	Ruimtelijke aspecten (Waar)
—	Afweging van kosten en baten (Hoeveel)
—	Transitiemanagement (Hoe)
—	Kanttekeningen
—	Innovatieplatform Duurzame Meierij (IDM)
—	Visie op duurzame landbouw (Wat)
—	Ruimtelijke aspecten (Waar)
—	Afweging van kosten en baten (Hoeveel)
—	Transitiemanagement (Hoe)
—	Hoe, oplossingsrichtingen vanuit beide casussen
—	Kanttekeningen

